

ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR ȘI SECUNDAR DIN BUCOVINA, ÎN PERIOADA 1869–1918

Doctor în istorie **Constantin UNGUREANU**
Institutul de Istorie al AȘM

PRIMARY AND SECONDARY EDUCATION FROM BUKOVINA, IN THE PERIOD 1869–1918

Summary. At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, primary education in Bukovina progressed remarkably, the number of schools and those enrolled grew significantly, the number of illiterate people decreased, the socio-economic status of teaching staff improved. A majority of the mixed primary schools were closed, educators of different ethnic backgrounds created new pedagogic associations. In Bukovina pedagogic magazines were published in German, Romanian and Ukrainian. Just before the Great War Bukovina had 564 primary schools in operation (219 Ukrainian, 190 Romanian, 97 German, 15 Polish, 4 Hungarian and 39 mixed), with enrollment at approx. 110 000 students. At that time, in Bukovina, there were 13 high schools for boys consisting of 6 108 students, two profil real schools with 806 students, two vocational schools, a few state owned high schools as well as private high schools for girls with approx. 1 400 students. Education in the mother tongue helped diminish the share of illiterate population and national awakening of Romanians in Bukovina.

Keywords: Bukovina, primary education, Provincial School Boards, School for Male Educators, secondary schools, high schools for boys, profil real schools, high schools for girls, vocational schools.

Rezumat. La sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, învățământul primar din Bucovina a cunoscut un progres remarcabil: a crescut semnificativ numărul școlilor și al copiilor școlarizați, s-a diminuat ponderea populației analfabete, s-a îmbunătățit starea materială și socială a cadrelor didactice. Majoritatea școlilor primare mixte au fost desființate, învățători de diferite etnii au constituit asociații pedagogice proprii. Se editau reviste pedagogice în germană, română și ucraineană. În ajunul războiului, în Bucovina funcționau 564 de școli primare (219 ucrainene, 190 românești, 97 germane, 15 poloneze, 4 maghiare și 39 mixte), frecventate de cca 110 000 de elevi. Mai existau 13 gimnazii pentru băieți cu un număr de 6 108 elevi, două școli reale cu 806 elevi, două școli de meserii, câteva licee oficiale sau particulare pentru fete cu cca 1 400 de eleve. Învățământul în limba maternă a contribuit la diminuarea ponderii populației analfabete și deșteptarea națională a românilor bucovineni.

Cuvinte-cheie: Bucovina, învățământ primar, Consiliul Școlar Provincial, Școala Normală de Învățători, școli secundare, gimnazii, școli reale, licee pentru fete, școli de meserii.

INTRODUCERE

Anul acesta s-au împlinit 240 de ani de la anexarea nordului Moldovei de către Imperiul Habsburgic, teritoriu care avea să se numească Bucovina. Pe parcursul a 144 de ani de stăpânire austriacă, Bucovina a cunoscut o dezvoltare social-economică și politico-culturală deosebită, mai ales după anul 1861, când a devenit Ducat autonom. Modificarea radicală a structurii etnice și înstrăinarea populației din acest ținut a fost consecința cea mai gravă a stăpânirii austriece în Bucovina.

După anul 1869, în Bucovina s-a dezvoltat rapid sistemul de învățământ, fiind deschise școli primare cu diferite limbi de instruire și mai multe școli secundare în principalele localități urbane. Elaborarea unui studiu despre învățământul primar și secundar din Bucovina în perioada 1869–1918 este foarte actual și ne-ar permite să apreciem mai obiectiv politica Imperiului Habsburgic promovată în domeniul educației și

instruirii populației din această provincie în perioada când Bucovina devenise Ducat autonom. În acest studiu ne propunem să remarcăm măsurile pozitive, luate de autoritățile școlare în direcția modernizării sistemului de învățământ, dar să menționăm și problemele sau neajunsurile existente atunci în școlile primare și secundare din Bucovina.

Legislația, consiliile școlare și inspectorii școlilor primare

În anii '60-'70 ai sec. al XIX-lea, Parlamentul austriac a adoptat mai multe legi importante menite să modernizeze economia și societatea, inclusiv cea referitoare la învățământ, care a fost promulgată la 14 mai 1869. Prin adoptarea acestei legi se conferea un caracter uniform organizării școlare din Austria, fiind proclamată independența învățământului față de autoritatea bisericească.

Dieta Bucovinei a votat o lege privitoare la controlul școlilor, autorizată la 8 februarie 1869. La 26 martie 1869 fusese aprobată legea cu privire la organizarea

consiliului școlar provincial și a celor districtuale. La 30 ianuarie 1873, s-a votat legea provincială a învățământului care reglementa modalitatea de înființare, întreținere și frecvență a școlilor primare. În baza acestui act au funcționat școlile primare din Bucovina până la izbucnirea Primului Război Mondial [1].

Legile școlare imperiale și provinciale au acordat un rol important consiliilor școlare provinciale, districtuale și locale, care erau împuternicite să conducă și să controleze învățământul primar pe plan local. Autoritatea supremă de control școlar în Bucovina a fost Consiliul Școlar Provincial. Membrii Consiliului Școlar provincial și ai consiliilor școlare districtuale erau numiți prin rezoluție imperială pentru o perioadă de activitate de 6 ani. La sfârșitul stăpânirii austriece, fiecare consiliu școlar districtual avea cca 9-11 membri, iar Consiliul Școlar Provincial era constituit din 16 persoane.

La începutul sec. al XX-lea, românii și ucrainenii din Bucovina au cerut separarea pe criterii etnice a Consiliului Școlar Provincial, a celor districtuale și locale. Însă aceste revendicări nu au fost realizate. Consiliile școlare din Bucovina au avut un rol hotărâtor în dezvoltarea și modernizarea învățământului primar din provincie.

Un rol extrem de important în învățământul primar din Bucovina l-au jucat inspectorii școlari provinciali și districtuali, care erau membri ai Consiliului Școlar Provincial al Bucovinei, respectiv al consiliilor școlare districtuale, și erau obligați să verifice școlile primare aflate în subordinea lor. Până la sfârșitul stăpânirii austriece procedura de inspectare și evaluare a școlilor primare din Bucovina fusese în totalitate naționalizată. În ajunul declanșării războiului școlile primare germane, românești, ucrainene, poloneze și maghiare dispuneau de inspectorii școlari provinciali și districtuali proprii, care aveau dreptul să verifice doar școlile sau clasele cu limba respectivă de instruire. În orașul Cernăuți erau câte un inspector german, român, ucrainean și polonez, iar în celelalte districte școlare activau cinci inspectorii germani, șapte români, opt ucraineni, doi polonezi și un maghiar [2]. De asemenea, Comisia pentru examinarea școlilor primare fusese reorganizată pe criterii etnice, fiind create patru comisii autonome care erau obligate să evalueze numai școlile cu limba respectivă de instruire.

Frecvența în școlile primare și știința de carte

La momentul adoptării noii legi a învățământului, frecvența în școlile primare din Bucovina era cea mai redusă din toate provinciile austriece. În 1871 doar cca 12-13% din copiii de vârstă școlară erau școlarizați. În deceniile următoare s-a dezvoltat rapid sistemul de învățământ primar din Bucovina, sporind atât numă-

rul de școli oficiale și particulare, cât și cel al copiilor școlarizați. La începutul sec. al XX-lea, din totalul de 96 973 de copii de vârstă școlară, 75 836 (78,2% din total) erau școlarizați, iar în anul de învățământ 1912-1913, frecvența se ridicase la 96,1%.

În ultimii ani de stăpânire austriacă s-a modificat contingentul de elevi după limba de instruire, crescând numărul elevilor care studiau în școlile cu limbile de instruire română și polonă. La finele anului 1913, școlile primare publice și cursurile de repetiție frecventau 117 009 elevi, inclusiv 44 246 (37,8%) – școlile românești, 40 700 (34,8%) – școlile ucrainene, 18 972 (16,2%) – cele germane, 1 709 (1,5%) – maghiare, 1 470 (1,2%) – polone și 9 912 – școlile mixte [3].

În 1913, la școlile primare publice și private din Bucovina erau școlarizați 109 441 de copii, dintre care 41 635 (38%) români, 38 081 (34,8%) ucraineni, 23 072 (21,1%) germani și evrei, 4 791 (4,4%) poloni și 1 510 (1,4%) maghiari. În localitățile urbane peste 50% din elevi erau vorbitori de germană, cca 20-21% români, cca 17-18% ucraineni și cca 10% polonezi. În schimb la sate cei mai mulți elevi erau de origine română sau ucraineană, germanii constituiau cca 13%, maghiarii – cca 2%, iar polonezii – mai puțin de 2% [4].

În preajma declanșării Primului Război Mondial, sistemul de învățământ din Bucovina era superior celui din Basarabia, din Vechiul Regat, și chiar din Transilvania și Banat. Atunci cca 62% din copiii de vârstă școlară din România, cca 2/3 din copiii de români din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș și cca 95-97% din copiii români din Bucovina erau înscriși la o școală primară oficială, confesională sau particulară. În Basarabia însă marea majoritate a copiilor nu frecventau nicio școală și erau neștiutori de carte.

Pentru învățământul primar din Bucovina problema cea mai delicată era alegerea limbii de predare. Inițial au fost deschise multe școli primare mixte cu două, trei și chiar patru limbi de instruire. Treptat, odată cu dezvoltarea rețelei școlare, o parte din aceste instituții de învățământ au fost separate pe criterii etnice. Dacă în 1900 în Bucovina existau 362 de școli primare oficiale, dintre care 147 ucrainene, 121 românești, 42 germane, trei maghiare, una poloneză și 48 cu mai multe limbi de instruire, în anul școlar 1912 – 1913 deja activau 564 de școli primare oficiale, inclusiv 219 ucrainene, 190 românești, 97 germane, 15 poloneze, patru maghiare și 39 mixte [5]. În perioada 1900 – 1913 în Bucovina s-a produs o reducere rapidă a elevilor de la școlile mixte – de la cca 22 de mii (31,6% din total) în 1900, la cca 10 mii (8,6%) în 1913.

În unele cazuri însă autoritățile școlare au neglijat nenumăratele revendicări ale locuitorilor de a avea învățământ public în limba română. De aceea, după anul

1910 într-un șir de sate mixte româno-ucrainene din nord-vestul Bucovinei au fost deschise 14 școli private românești, în care au fost instruiți cca 1 400 de copii. Aceste școli particulare erau susținute financiar de către societățile culturale românești din Bucovina și de către diferite persoane particulare.

Dezvoltarea rapidă a învățământului primar din Bucovina în ultimele decenii de stăpânire austriacă a contribuit la diminuarea semnificativă a populației necărturare din acest teritoriu (de la 87,5% în 1880, la 53,9% în 1910). La începutul sec. al XX-lea erau știutori de carte 46,1% din locuitorii de peste 10 ani din Bucovina (în 1910), 43,5% din totalul populației din Transilvania și Banat (în 1910), 39,3% din locuitorii de peste 8 ani din România (în 1912) și doar 15,6% din totalul populației Basarabiei (în 1897) [6]. În Bucovina, în 1910, puteau să scrie și să citească 39,6% din românii în vârstă de peste 10 ani. În Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș ponderea locuitorilor cărturari la români era mai joasă decât la alte popoare, precum germani și maghiari. Astfel, în ajunul izbucnirii războiului, nivelul de instruire a românilor bucovineni era ceva mai bun decât la românii din Transilvania și Vechiul Regat, dar incomparabil mai bun decât la românii basarabeni.

Pregătirea și activitatea cadrelor didactice din învățământul primar

Una din prioritățile autorităților școlare din Bucovina a fost pregătirea unor învățători calificați. La 1 octombrie 1870 a fost deschisă la Cernăuți Școala Normală de Învățători, iar în toamna anului 1872 s-a înființat și Școala Normală de Învățătoare. În perioada 1870–1895, la Școala Normală, la cele două școli de aplicație și la grădinița de copii au activat în total 108 cadre didactice [7]. Dimitrie Isopescul a fost director al acestei instituții mai bine de 30 de ani, până în 1901.

Până la începutul sec. al XX-lea, limba de instruire la Școala Normală a fost germană, dar s-au predat unele discipline în română și ucraineană. Odată cu naționalizarea învățământului primar, s-a cerut ca la Școala Normală elevii români și ucraineni să studieze toate obiectele în română, respectiv în ucraineană. Această doleanță s-a realizat parțial în 1909, când Școala Normală de Învățători a fost separată în trei secții naționale (germană, română și ucraineană). Fiecare secție națională a fost condusă de către un coadiutor subordonat directorului.

Viitoarele învățătoare însă au continuat să fie instruite în germană, cu excepția religiei, limbii materne și a orelor practice, care erau predate în română, respectiv, în ucraineană. De aceea, după 1910 s-au deschis la Cernăuți câteva școli normale private pentru fete, dintre care două germane, una română și una

ucraineană. Școală normală privată românească a fost fondată la Cernăuți în septembrie 1912.

Cadrele didactice din Bucovina s-au organizat în societăți profesionale și au participat activ la conferințe și discuții privind îmbunătățirea procesului de instruire în învățământul primar. Conferințele provinciale ale învățătorilor au jucat un rol determinant în dezvoltarea sistemului de învățământ, în cadrul acestor manifestări fiind dezbătute cele mai actuale probleme ale învățământului și propuse soluții pentru îmbunătățirea situației existente.

În 1872 a fost creată **Societatea învățătorilor din Bucovina**, care a întrunit învățători de diferite etnii și confesiuni. Organul de presă al acestei societăți, *Bukowiner Pädagogische Blätter*, s-a publicat pe parcursul a 30 de ani, din 1873 până în 1902. În fiecare vară, în diferite localități din Bucovina se organiza adunarea generală a acestei asociații.

La începutul sec. al XX-lea, cadrele didactice și-au manifestat tot mai hotărât dorința de a se organiza și activa în societăți pedagogice naționale. Astfel de societăți au fondat învățătorii ucraineni, români, germani, evrei. La 27 august 1905, a avut loc adunarea de constituire a **Reuniunii Școlare Române din Bucovina**. La 31 ianuarie 1909, Reuniunea a fost transformată în **Asociația Corpului Didactic Român din Bucovina**. Președinte al Asociației a fost ales George Tofan. Organul de presă al Asociației a fost revista *Școala*. Pe 7-8 iunie 1914 s-a desfășurat la Suceava primul congres al Corpului Didactic Român, la care au participat peste 500 din totalul de cca 700-800 de învățători români bucovineni [8]. Congresul învățătorilor români s-a bucurat de un mare succes, fiind, totodată, ultima mare manifestare națională a românilor din Bucovina sub Monarhia Habsburgică.

Gimnaziile pentru băieți din Bucovina

Până la mijlocul sec. al XIX-lea, în Imperiul Habsburgic au existat gimnaziile cu șase clase, o mare importanță fiind acordată studierii limbilor clasice, latină și greacă. Revoluția din 1848 a contribuit la reorganizarea învățământului secundar, fiind create gimnaziile inferioare și superioare, cu câte patru clase fiecare. În Monarhia Habsburgică, școlile secundare pentru băieți se numeau gimnaziile cu cele două trepte: „Untergymnasium” (cursul inferior cu patru clase, echivalent cu denumirea de gimnaziu în prezent) și „Obergymnasium” (cursul superior mai întâi cu două, apoi cu patru clase, echivalent cu clasele de liceu în prezent). Termenul de „Lyzeum” se utiliza atunci în limba germană numai pentru liceele de fete.

În ajunul izbucnirii războiului, numărul gimnaziilor din partea austriacă a Monarhiei a ajuns la 324, dintre care 138 germane, 72 poloneze, 68 cehe, 10

ucrainene, 9 italiene, 7 sârbo-croate, două slovene și 18 mixte. În anul școlar 1913–1914, la toate gimnaziile din provinciile austriece erau înscriși circa 103 mii de elevi, dintre care, după limba maternă, 36,9% erau germani, 26,8% polonezi, 17,5% cehi, 8,9% ruteni, 3,6% sloveni, 3,3% italieni, 1,6% sârbo-croați, 1,3% români [9].

Primul gimnaziu din Bucovina s-a deschis la 16 decembrie 1808. În 1849, Gimnaziul din Cernăuți a devenit superior, de opt clase. În timpul revoluției s-a realizat și dorința românilor bucovineni de a obține o catedră de limba și literatura română, al cărei titular a fost desemnat profesorul Aron Pumnul. Elevii români au dispus după 1858 de o bibliotecă a gimnaziștilor, unde timp de două decenii au fost colectate aproape 900 de cărți și reviste, majoritatea în limba română [10].

Gimnaziul din Cernăuți a cunoscut o dezvoltare deosebită în perioada 1859–1887, pe când director al instituției a fost profesorul Stefan Wolf. Următorii directori ai gimnaziului au fost Christoph Würfl (1887–1892), Karl Tumlirz (1892–1894), Heinrich Klauser (1895–1909) și Karl Wolf (1909–1918) [11]. Până în 1914 la acest gimnaziu au activat în total 299 de cadre didactice, inclusiv mai mulți profesori români, care au predat în principal limba și literatura română sau religia ortodoxă.

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea a crescut semnificativ numărul elevilor de la Gimnaziul Superior din Cernăuți. Majoritatea elevilor, vorbitori de limbă germană, erau de confesiune mozaică. În perioada 1808–1908, aici au învățat 11 191 de elevi, iar 3 824 (34%) au absolvit gimnaziul complet [12].

Al doilea gimnaziu din Bucovina a fost fondat abia în anul 1860, la Suceava. În perioada 1870–1883 s-a produs românizarea treptată a corpului didactic și s-au deschis primele clase paralele românești. În anul școlar 1870–1871, din 15 profesori de la gimnaziu numai doi erau români, iar în anul de învățământ 1883–1884, deja 14 profesori erau români și numai trei de alte etnii. După 1884, Gimnaziul din Suceava a fost condus de directori de naționalitate română: Ștefan Dracinschi (1884–1895), Ștefan Repta (1895–1906), Constantin Cosovici (1907–1910) și Constantin Procopovici (1910–1918) [13].

La sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, Gimnaziul din Suceava a dispus de un corp didactic remarcabil, constituit din multe personalități bine cunoscute atunci în Bucovina, majoritatea fiind de naționalitate română. Datorită străduințelor profesorilor de la această instituție de învățământ, în anii 1881–1884 s-au înființat secții române în clasele inferioare, iar în 1902–1905 și în clasele a V-a – a VIII-a. În perioada 1860–1918, în această școală secundară au fost angajați și au activat în total 173 de cadre didactice, mai mult de jumătate fiind de naționalitate română [14].

În 1872, a fost deschis un gimnaziu german la Rădăuți. În perioada 1872–1914, Gimnaziul din Rădăuți a avut trei directori de naționalitate germană: Ernst Rudolf Neubauer (1872–1883), Heinrich Klauser (1883–1895) și Gabriel von Mor (1895–1914). În perioada 1872–1897, la acest gimnaziu au activat 45 de profesori și învățători titulari și suplinitori, numai 14 fiind originari din Bucovina [15]. În perioada respectivă, la Gimnaziul din Rădăuți au predat doar câțiva profesori și învățători de etnie română. Numărul elevilor români de la această instituție școlară a fost destul de redus. Anual aici își făceau studiile cca 50-60 de elevi de naționalitate română. În perioada 1872–1914, la Gimnaziul din Rădăuți s-au înscris 12 676 de elevi, adică în medie câte aproximativ 300 de elevi pe an. Din totalul acestor elevi, 5 445 (43%) au fost evrei, 3 783 (29,8%) etnici germani, 2 234 (17,6%) români, 704 (5,5%) polonezi, 438 (3,5%) ruteni, restul de alte etnii [16].

Până în 1910, elevii români de la Gimnaziul din Rădăuți au fost obligați să studieze toate obiectele în limba germană, cu excepția lecțiilor de română și religie ortodoxă. În anul școlar 1910–1911, printr-un decret din 4 iulie 1910, s-a decis înființarea claselor paralele cu limba de instruire germană și română la Gimnaziul Superior din Rădăuți. Clasele românești de la acest gimnaziu au fost conduse de Leonida Bodnarescu și apoi, de Emanoil Isopescu. Cu toate că toți elevii din secția paralelă a gimnaziului erau etnici români, doar o parte din obiecte au fost predate în română.

În septembrie 1899, s-a deschis Gimnaziul „Franz Josef” din Siret. Deși a activat în partea centrală a Bucovinei, unde marea majoritate a locuitorilor erau români și ucraineni, limba de instruire a fost doar germana. În decursul anilor 1899–1919, Gimnaziul de Stat din Siret a avut șase directori și 71 de profesori [17]. În ajunul declanșării războiului, românii și ucrainenii din zona Siretului au revendicat înființarea unor secții paralele române, respectiv ucrainene, la Gimnaziul de Stat din Siret, dar aceste solicitări nu au fost aprobate de autorități.

În anul școlar 1898–1899, la Gimnaziul nr.1 din Cernăuți s-a deschis prima clasă paralelă românească, în care aproape toți elevii erau români, dar majoritatea obiectelor erau predate în limba germană. În 1900–1901 deja existau trei grupe paralele românești la acest gimnaziu. În următorii cinci ani școlari, din 1901–1902 până în 1905–1906, la Cernăuți a activat o filială școlară germano-română. La 29 aprilie 1906 a fost emisă o ordonanță împăratească, prin care se decidea transformarea filialei germano-române în Gimnaziul de Stat nr. 3 din Cernăuți. Director al acestei școli medii a fost profesorul Teodor Bujor. În anul școlar 1913–1914, la gimnaziu activau 20 de profesori

și învățători titulari, dintre care 10 erau români [18]. La Gimnaziul germano-român din Cernăuți veneau la studii și tineri români din sate ucrainizate din nordul Bucovinei. Astfel, în 1913, la Gimnaziul nr. 3 învățau 406 elevi români, inclusiv 29 originari din diferite sate ucrainizate din nord-vestul Bucovinei, unde nu existau școli primare în limba română [19].

La 27 septembrie 1907 a fost emis un decret împărătesc de înființare a unui gimnaziu de stat bilingv la Câmpulung. În anul școlar 1912–1913 existau deja 6 clase germano-române la acest gimnaziu, frecventate de 245 de elevi. Circa 70% din elevi erau români ortodocși și aproximativ 30% germani și evrei [20]. Gimnaziul din Câmpulung a fost organizat conform planului de învățământ al claselor germano-române de la Gimnaziul nr. 3 din Cernăuți. Pe parcursul activității Gimnaziului de Stat din Câmpulung, aproape toți profesorii și învățătorii de la această instituție au fost de naționalitate română. Până la izbucnirea războiului, director al gimnaziului a fost profesorul Daniel Verenca.

La începutul sec. al XX-lea au fost înființate câteva gimnazii pentru băieți, în care instruirea s-a realizat parțial și în ucraineană. În anul școlar 1896–1897 a fost deschis un gimnaziu germano-rutene la Cernăuți. La această școală secundară au existat clase germane și clase paralele germano-rutene, în care o parte din obiecte s-au predat în ucraineană, restul în germană. În 1904 s-a înființat al doilea gimnaziu germano-rutene la Coțmani, în care au existat doar clase de bază germano-rutene. Majoritatea absolută a elevilor acestui gimnaziu au fost de naționalitate ucraineană, o bună parte fiind greco-catolici, originari din Galiția. În ultimii ani de stăpânire austriacă au mai fost fondate două gimnazii în nordul Bucovinei, în care instruirea s-a realizat în limba ucraineană. În 1908 s-a deschis un gimnaziu în orașul Vijnița, situat la hotar cu Galiția. Peste jumătate din elevii acestei școli secundare și majoritatea profesorilor erau veniți din Galiția. În anul școlar 1912–1913, ucrainenii au obținut încă un gimnaziu cu instruire în ucraineană, la Vașcăuți.

Autoritățile școlare din Bucovina au urmărit să păstreze echilibrul între români și ucrainenii, inclusiv în domeniul învățământului secundar. În ajunul declanșării războiului, în Bucovina funcționau patru gimnazii mixte germano-române (la Cernăuți, Suceava, Rădăuți și Câmpulung), două gimnazii germano-rutene (la Cernăuți și Coțmani) și două gimnazii cu instruire în ucraineană, la Vijnița și Vașcăuți. În anul școlar 1913–1914, în Bucovina activau 13 gimnazii pentru băieți, care erau frecventate de 6 108 elevi. După limba maternă, 3 136 (51,3%) de elevi erau vorbitori de germană, 1 393 (22,8%) ruteni, 1 268 (20,8%) români, 292 (4,8%) polonezi și 19 de alte naționalități,

iar după confesiuni, cei mai mulți elevi erau mozaici (2 422 – 39,6%) și ortodocși (2 107 – 34,5%), urmați de romano-catolici (815 – 13,3%), greco-catolici (510 – 8,3%) și protestanți (218 – 3,6%) [21].

Deși limba germană încă era dominantă în gimnaziile pentru băieți, totuși marea majoritate a elevilor de naționalitate română și ucraineană învățau în clase sau secții paralele, în care aproape toți elevii și profesorii erau români, respectiv ucrainenii. În anul școlar 1912–1913, în patru gimnazii germano-române din Bucovina existau 25 de clase paralele române sau germano-române, în care învățau 1 209 elevi, inclusiv 1 126 (93,1%) români, 69 germani și evrei, 5 ruteni, 3 polonezi. Tot atunci, ucrainenii dispuneau de 22 de clase rutene sau germano-rutene la patru gimnazii, care erau frecventate de 1 482 de elevi, dintre care, după limba maternă, 1 411 (95,2%) erau ucrainenii, 48 germani, 21 polonezi [22]. Astfel, în anul școlar 1912–1913, din totalul de 1 290 de elevi români de la 13 gimnazii din Bucovina, 1 126 (87,3%) erau concentrați în 25 de clase naționale, iar din 1 490 de vorbitori de ucraineană, 1 411 (94,7%) studiau în 22 de clase cu instruire parțială în ucraineană.

Școlile reale din Bucovina

Până la mijlocul sec. al XIX-lea, în Imperiul Habsburgic au existat puține școli reale. Dezvoltarea industriei, comerțului și a căilor de comunicații, după revoluția din 1848, a necesitat tot mai mulți specialiști și muncitori cu pregătire tehnică, de aceea a crescut interesul pentru înființarea mai multor școli reale.

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, a crescut atât numărul școlilor reale, cât și al elevilor de la aceste instituții școlare. În ajunul declanșării Primului Război Mondial, în provinciile austriece ale Monarhiei Austro-Ungare funcționau 148 de școli reale, dintre care 83 în limba germană, 43 cehe, 14 poloneze, 6 italiene. În anul școlar 1913–1914, în școlile reale din provinciile austriece erau instruiți 47 730 de elevi, dintre care 52,3% erau vorbitori de germană, 31,7% cehi, 7,6% polonezi, 4,3% italieni, 1,7% sloveni, 0,9% sârbi și croați, doar 0,7% ruteni și 0,2% români [23].

Reprezentanții românilor bucovineni încă în timpul revoluției din 1848 au cerut înființarea unei școli reale inferioare separate la Cernăuți, dar abia peste mai bine de un deceniu avea să se realizeze această doleanță. La 4 septembrie 1862 a fost emisă o rezoluție împărătească care prevedea înființarea în capitala Bucovinei a unei școli reale superioare de șase clase. În 1863 au fost deschise concomitent patru clase. În conformitate cu prevederile legii imperiale din 19 septembrie 1868, Școala Reală Superioară ortodoxă din Cernăuți s-a transformat într-o instituție școlară cu șapte clase.

Potrivit unor estimări, în intervalul 1863–1888, la această instituție au învățat anual în total 5 773 de copii germani și evrei, 2 064 de polonezi, 683 români, 488 ucraineni, restul de alte etnii [24]. Numărul elevilor de la Școala Reală Superioară a crescut constant la începutul sec. al XX-lea, ajungând la peste 600 în anul școlar 1905–1906. Primul director al acestei școli a fost Hermann Tausch, urmat de Wenzel Korn și românul Constantin Mandicevschi (din 1896 până în 1918).

În 1914, la Școala Reală Superioară ortodoxă din Cernăuți activau 22 de profesori și învățători titulari, 18 fiind originari din Bucovina, dintre care 12 români. Astfel, după 50 de ani de la înființare, se împlinise parțial dorința românilor bucovineni ca la această școală secundară să fie angajați preponderent bucovineni de confesiune ortodoxă și de naționalitate română. Nu s-a realizat însă pledoaria lor ca instruirea la această școală să se efectueze în română.

Pe parcursul stăpânirii austriece, în Bucovina au funcționat doar câteva școli secundare cu profil real. Gimnaziul inferior din Rădăuți în primii ani a activat ca o școală secundară reală, dar în anul școlar 1878–879 a fost transformat în gimnaziu clasic. În perioada 1873–1889, o Școală Reală inferioară a existat în orașul Siret, condusă de 3 profesori. În această perioadă, la Școala Reală din Siret au activat 26 de cadre didactice, iar 175 de elevi au absolvit școala [25].

În 1908 s-a fondat un gimnaziu cu profil real în orașul Gura Humorului. În ultimii ani de stăpânire austriacă au mai fost deschise câteva gimnazii particulare cu profil real la Storojineț, Vașcăuți și Cernăuți. Gimnaziul Real Privat din Storojineț, susținut de comunitatea evreiască din oraș, a funcționat în limba germană, dar elevii au avut în programul de învățământ și șase ore pe săptămână de limbă ebraică. La Gimnaziul Real Privat germano-polonez din Cernăuți, deschis în 1911, practic toți elevii erau de naționalitate poloneză.

La 31 iulie 1911 a fost emisă o decizie împăratească de înființare a Școlii Reale de Stat din Cernăuți, cu limba germană de instruire. Deschiderea acestei școli a permis începerea procesului de naționalizare a Școlii Reale Superioare ortodoxe, unde în ajunul războiului s-a atestat creșterea ponderii elevilor ortodocși de naționalitate română.

Școlile reale din Bucovina, deși în număr foarte mic, au avut o contribuție importantă la dezvoltarea învățământului secundar și la pregătirea tinerilor specialiști pentru a profesa o meserie sau pentru a-și continua studiile la o universitate tehnică. Fiind o provincie cu o economie preponderent agrară, învățământul cu profil real nu a cunoscut o dezvoltare atât de importantă ca în alte provincii austriece mai industrializate

din partea de vest a Monarhiei Austro-Ungare. Instruirea în limba germană a constituit totuși o piedică serioasă pentru copiii români și ucraineni din Bucovina, care nu posedau suficient de bine germana pentru a învăța și absolvi o școală secundară cu profil real.

Liceele pentru fete

La sfârșitul sec. al XIX-lea, s-au deschis licee pentru fete în cele mai importante orașe din Austria. La 11 decembrie 1900 a fost emis un ordin ministerial, prin care se aproba statutul acestor școli secundare și programul de învățământ. Liceele de fete urmau să fie de șase clase, iar absolventele să susțină examene de maturitate. Programa de învățământ era mai apropiată de școlile reale, o atenție mai mare acordându-se studierii limbilor moderne, precum și unor obiecte practice.

La începutul sec. al XX-lea a crescut rapid atât numărul liceelor pentru fete, cât și a elevelor din aceste școli. Dacă în 1901, în provinciile austriece din Austro-Ungaria existau doar nouă licee de fete cu 1 700 de eleve, atunci în anul școlar 1911–1912 deja erau 66 de licee, frecventate de 11 286 de eleve [26].

În Bucovina, abia în 1871 s-a deschis la Cernăuți o școală superioară de fete cu limba germană de instruire. La 14 aprilie 1898, Consiliul local din Cernăuți a decis transformarea acestei școli într-un liceu cu șase clase. Mai bine de 20 de ani, director al acestui liceu a fost profesorul Josef Frank. Limba de instruire la Liceul municipal de fete din Cernăuți a fost germana, iar româna, ucraineana și poloneza s-au predat ca obiecte facultative, în principal pentru elevele de etnie respectivă. Până la sfârșitul stăpânirii austriece, numărul elevelor de la Liceul municipal din Cernăuți a crescut constant, trecând de 500 în ultimii ani din ajunul războiului. Fiind un liceu cu limba germană de instruire, majoritatea elevelor au fost germane și evreice.

La începutul sec. al XX-lea a fost înființat un liceu pentru fete și în orașul Suceava din partea de sud a Bucovinei. Deși Liceul orașenesc din Suceava era cu limba germană de instruire, o bună parte din corpul didactic era de naționalitate română. Pe parcursul stăpânirii austriece, liceul a fost condus de Samuel Isopescul (1904–1911) și Eusebie Popovici (1911–1918). În anul școlar 1912–1913, Liceul orașenesc pentru fete din Suceava a fost frecventat de 380 de eleve, dintre care 217 (57,1%) vorbitoare de germană și 147 (38,7%) de română [27].

La 1 octombrie 1905 s-a deschis un liceu privat de fete în orașul Rădăuți, în primii ani fiind susținut de surorile Karoline și Natalie Brichze. Director al acestui liceu a fost profesorul Valeriu Serfas. În vara anului 1909, liceul a trecut în subordinea autorităților locale, devenind oficial Liceul orașenesc de fete din Rădăuți. Instituția a avut un profund caracter german, aproape

toți profesorii și majoritatea elevilor fiind vorbitoare de germană. Peste 80% din elevele liceului au fost evreice și germane, elevele de naționalitate română constituind doar cca 13-14% din total [28].

Prin decizia ministerială din 3 martie 1902 s-a aprobat înființarea unei Școli ortodoxe superioare de fete la Cernăuți. Cursul inferior de 5 clase era divizat în două secții – română și ruteană. În cursul superior, de trei clase, majoritatea obiectelor se predau în germană, cu excepția orelor de istorie, religie, muzică și limbile naționale, care se învățau în secții separate, în română sau ucraineană.

Încă la 23 septembrie 1908, corpul didactic al Școlii ortodoxe superioare de fete din Cernăuți a revendicat transformarea școlii în liceu. Însă, deși toate condițiile erau respectate, iar costurile urmau să fie suportate de Fondul Bisericesc, abia la 21 octombrie 1912 a fost emis un ordin ministerial prin care se permitea transformarea acestei școli în Liceu ortodox de fete. Cu toate că elevele erau românce și ucrainence, limba de instruire în școală a fost germană. În română sau ucraineană s-au predat numai obiectele de istorie, religie și limba română, respectiv ucraineană. În anul școlar 1912–1913, Liceul ortodox de fete din Cernăuți a fost frecventat de 148 de eleve ortodoxe, inclusiv 111 românce și 37 de ucrainence [29]. Directoare a Liceului ortodox de fete din Cernăuți a fost Ștefania Jemna.

La începutul sec. al XX-lea, în orașul Cernăuți și în alte orașe importante din Bucovina au mai fost fondate câteva licee pentru fete. În 1907 s-a deschis un liceu particular de fete în orașul Siret. Însă, din cauza refuzului autorităților statului sau a consiliului local de a prelua în subordine această școală, liceul privat din Siret a activat cu mare dificultate, iar la 22 septembrie 1913 a fost desființat.

În 1910 s-a deschis un liceu particular de fete la Gura Humorului, care ulterior a trecut în subordinea autorităților locale. Tot în 1910 s-a înființat la Cernăuți un liceu particular de fete, dar care a activat după un program de învățământ apropiat gimnaziilor clasice pentru băieți. În 1912 a fost deschis un liceu particular de fete în orașul Câmpulung. Programul de învățământ de la acest liceu s-a deosebit față de liceele similare prin obiectele sale obligatorii – limbile germană și română.

În anul școlar 1913–1914, la șase licee pentru fete din Bucovina activau 147 de cadre didactice și învățau 1 388 de eleve. Majoritatea elevilor de la aceste școli secundare erau vorbitoare de germană (953), urmate de românce (308), ucrainence (51) și poloneze (48). După confesiuni, 707 eleve erau mozaice, 359 ortodoxe, 221 romano-catolice, 54 evanghelice și 15 greco-catolice [30].

Comparativ cu gimnaziile pentru băieți din Bucovina, unde deja demarase procesul de naționalizare, iar majoritatea elevilor români și ucraineni învățau în secții naționale, liceele pentru fete aveau ca limbă de instruire doar germana, româna sau ucraineană, predându-se numai elevilor de naționalitate respectivă. Procesul de instruire era parțial naționalizat doar la Liceul confesional ortodox din Cernăuți. O altă deosebire a învățământului secundar pentru băieți și fete consta în faptul că majoritatea gimnaziilor pentru băieți erau susținute de către stat, în timp ce liceele pentru fete se aflau în subordinea autorităților locale sau a unor persoane particulare.

Școlile de meserii

La finele sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, în Bucovina s-a dezvoltat și învățământul profesional, dar numărul școlilor de meserii a fost foarte mic comparativ cu provinciile mai industrializate din vestul Monarhiei Austro-Ungare. Școala Tehnică medie de Stat din Cernăuți a fost cea mai valoroasă instituție școlară profesională, în cadrul căreia au activat câteva secții, cele mai importante fiind Școala comercială și Secția de construcții. Însă predarea tuturor obiectelor doar în limba germană a îngrădit venirea într-un număr mai mare la studii a copiilor români sau ucraineni. Cei mai mulți elevi de la această școală de meserii au fost germani și evrei. În perioada 1876–1914, Școala Tehnică medie de Stat din Cernăuți a fost absolvită de 1 734 de elevi, inclusiv 1 078 de la Secția comercială, 576 de la Secția de construcții și 80 de la Secția de tâmplărie și mobilă. După naționalități, 1 225 (70,6%) de absolvenți ai acestei școli au fost evrei, 261 (15,1%) germani, 123 (7,1%) polonezi, 65 (3,7%) ruteni, doar 49 (2,8%) români și 11 de alte etnii [31].

Pentru românii bucovineni, cea mai importantă școală de meserii a fost Școala specială pentru lucrarea lemnului din Câmpulung. Grație curajului și consecvenței profesorilor, instruirea s-a realizat aici în limba română, ceea ce a stimulat venirea la studii a multor tineri din satele românești din sud-vestul Bucovinei. În anul școlar 1909–1910, la Școala pentru lucrarea lemnului din Câmpulung au învățat 192 de elevi, inclusiv 119 români și 68 vorbitori de germană [32].

Deși era o provincie cu o economie predominant agrară, în Bucovina a activat o singură școală medie de agricultură la Cernăuți, dar și aceasta cu limba germană de instruire, care a fost închisă în 1908 din cauza numărului mic de elevi. În ajunul declanșării războiului, în Bucovina funcționau doar două școli agricole inferioare (la Rădăuți și Coțmani) și trei școli agricole elementare cu studiul pe timp de iarnă, dar care erau frecventate numai de câteva zeci de elevi.

Cele mai numeroase și mai bine frecventate au fost cursurile de perfecționare profesională sau școlile de ucenici meseriași. Aceste cursuri se organizau pe lângă școlile secundare cu profil tehnic sau pe lângă gimnaziile, activau de obicei seara sau în zilele de odihnă și erau destinate atât tinerilor, cât și adulților care deja erau angajați la serviciu și necesitau perfecționarea cunoștințelor teoretice și practice. În ultima fază a stăpânirii austriece, astfel de cursuri de perfecționare pentru meseriași activau în toate localitățile urbane mai importante din Bucovina, iar numărul elevilor de la aceste școli a crescut continuu, trecând de 1 000 după anul 1909.

Cum instruirea se realiza aproape exclusiv în germană, școlile pentru ucenicii meseriași au fost de puțin folos pentru românii și ucrainenii din Bucovina, cei mai mulți elevi fiind de confesiune mozaică și romano-catolică, vorbitori de limbă germană. În anul școlar 1912–1913, la 12 cursuri de perfecționare profesională s-au înscris în total 1 535 de persoane, inclusiv 604 catolici, 585 evrei, 215 ortodocși și 130 protestanți. După limba maternă, 1 093 (71,2%) erau germani, 163 (10,6%) români, 153 (10%) polonezi și 118 (7,7%) ruteni [33].

Învățământul primar și secundar din Bucovina la începutul secolului XX

La sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, învățământul primar din Bucovina a înregistrat progrese evidente: a crescut semnificativ numărul școlilor și al copiilor școlarizați, s-a diminuat ponderea populației analfabete, s-a îmbunătățit starea materială a cadrelor didactice. În Bucovina s-a produs naționalizarea învățământului primar, majoritatea școlilor mixte fiind desființate, marea majoritate a copiilor având posibilitatea să fie instruiți în limba maternă; au fost numiți inspectori școlari provinciali și districtuali naționali; învățători de diferite etnii au înființat asociații pedagogice proprii; erau editate reviste pedagogice în limbile germană, română și ucraineană.

În anul de învățământ 1912–1913, din cei 127 472 de copii de vârstă școlară, 103 901 frecventau școlile primare oficiale, 10 965 – un curs repetat de instruire, 3 128 – școli primare particulare, 3 609 – școli superioare, 927 erau instruiți acasă, 1 116 copii nu erau instruiți din cauza anumitor deficiențe corporale și, în sfârșit, 3 826 de copii încă mai rămâneau în afara sistemului de învățământ [34], adică numai cca 3% din copiii de vârstă școlară nu erau încadrați în sistemul de învățământ al Bucovinei.

La începutul sec. al XX-lea, învățământul secundar și profesional din Bucovina a cunoscut de asemenea o dezvoltare importantă, fiind deschise mai multe gimnazii pentru băieți și licee pentru fete, precum și câteva școli secundare cu profil real. Deși germana continua să domine în școlile secundare, totuși ro-

mânii, ucrainenii și polonii au obținut noi drepturi în sistemul de învățământ. În multe dintre gimnaziile pentru băieți au fost deschise clase paralele cu limbile română și ucraineană de predare.

În anul școlar 1913–1914, în Bucovina funcționau 13 gimnazii pentru băieți, dintre care șapte erau complete, cu opt clase, iar în alte patru erau deschise deja câteva clase superioare, adică liceale. După limba de instruire, patru gimnazii erau germane, patru germano-române, două germano-ucrainene, două ucrainene și unul polonez. Mai existau două școli reale, o școală de meserii, câteva licee oficiale sau particulare pentru fete, două instituții pentru pregătirea învățătorilor și învățătoarelor.

Sistemul de învățământ în mai multe limbi, cum a existat până în 1918 în Bucovina, a permis instruirea în limba maternă a copiilor de diferite etnii, iar în localitățile cu populație mixtă au funcționat școli primare și secundare cu două, trei și chiar patru limbi de predare. Odată cu creșterea numărului de școli primare s-a diminuat simțitor numărul instituțiilor cu mai multe limbi de instruire. Concomitent, pe măsura dezvoltării rețelei de școli, avea loc o decădere treptată a influenței limbii germane în sistemul de învățământ, îndeosebi în ultimii ani de stăpânire austriacă.

Instruirea în limba maternă în școlile primare și parțial, în școlile secundare, a avut o mare importanță pentru modernizarea societății, diminuarea ponderii populației analfabete și deșteptarea națională a românilor bucovineni. Grație învățământului în limba română, a funcționării unui șir de societăți culturale naționale, a publicării mai multor ziare și reviste în limba română, a legăturilor existente cu românii din Vechiul Regat, din Transilvania și Banat, la începutul sec. al XX-lea, românii din Bucovina aveau formată o puternică conștiință națională și erau conștienți de apartenența la națiunea română.

În Basarabia, dimpotrivă, în perioada respectivă au funcționat doar școli primare și secundare cu instruirea în limba rusă, românii basarabeni nu au avut posibilitate să activeze în societăți culturale naționale, să publice ziare și reviste în limba română (cu foarte mici excepții), doar un număr foarte restrâns de locuitori din această provincie au avut careva legături cu conaționalii lor din România, Bucovina sau Transilvania. Din această cauză, în Basarabia a fost frânat procesul firesc de formare a conștiinței naționale, în acest spațiu conservându-se o conștiință regională, caracteristică pentru începutul sec. al XIX-lea. Urmările acestei politici se resimt și în prezent. Dacă în Bucovina, locuitorii se declarau români și vorbitori de română încă la sfârșitul sec. al XIX-lea, atunci în Basarabia și acum sunt mulți locuitori, care se declară moldoveni și nu sunt conștienți de apartenența la națiunea română.

BIBLIOGRAFIE

1. Ungureanu C. Învățământul primar din Bucovina (1774–1918). Chișinău: Civitas, 2007. p. 56.
2. *Ibidem*, p. 89.
3. Statistische Nachweisung über den Stand der Volksschulen und Lehrerbildungsanstalten nebst einem Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1913, Czernowitz, 1914, p. XIV-XV.
4. Ungureanu C., *op. cit.*, p. 193-195.
5. *Ibidem*, p. 187.
6. *Ibidem*, p. 207-208.
7. Isopescu D. Zur Geschichte des 25jährigen Bestandes der Anstalt, în Bericht der k.k. Lehrer- und Lehrerinnenbildungsanstalt in Czernowitz über die Schuljahre 1870 – 1871 bis 1895–1896. Czernowitz, 1896, p. 106-113.
8. Viața Românească, anul IX, nr. 3, 1914, p. 255.
9. Burger H. Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867–1918. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995, p. 256, 258.
10. Vatamaniuc D. Intelectualii bucovineni, Eminescu și biblioteca gimnaziștilor români din Cernăuți. În: Analele Bucovinei, 2, 1997, p. 332.
11. Prokopowitsch E. Die Entwicklung des Schulwesens in der Bukowina, în Buchenland. 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina. München: Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, p. 284.
12. Trebici V. Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți (1918–1940 și 1941–1944), în Almanahul Societății pentru Cultura românească „Mihai Eminescu” din Cernăuți. București, 1993, p. 26.
13. Popovici E. Din istoricul Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava 1860–1935. Suceava: Editura Societății Școala Română 1935, p. 128.
14. Fodor Ligia-Maria. Învățământul multinațional secundar în Ducatul Bucovinei (1861–1918). Gimnaziul Superior Greco-Oriental din Suceava. În: Analele Bucovinei, nr.1, 2010, p. 92-96.
15. Gabriel von Mor. Geschichte der Gründung und Erweiterung des k.k. Gymnasiums in Radautz, în XVII Jahresbericht des k.k. Staats-Ober-Gymnasiums in Radautz über das 25. Schuljahr 1896–1897. Radautz, 1897, p. 56-64.
16. Isopescu E. Anuarul I al Liceului de Stat Eudoxiu Hurmuzachi din Rădăuți pe anul școlar 1921–1922. Cernăuți 1923, p. 72-73.
17. Pieszczo F. Din istoria Liceului „Lațcu-Vodă” Siret. Siret: f. ed., 2005, p. 141.
18. Wagner R. Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina. München: Verlag „Der Südostdeutsche”, 1985, p. 97-98.
19. Tofan G. În ce măsură alimentează satele noastre școlile secundare din țară. În: Școala, nr. 7-8, 1913, p. 181.
20. Oesterreichische Statistik, ediție nouă, vol. 14.3, Wien, hrsg. von der k.k. statistischen Central – Commission, 1918, p. 74-75.
21. Oesterreichische Statistik, ediție nouă, vol. 17.3, Wien, 1919, p. 50-52.
22. Calculat după Oesterreichische Statistik, ediție nouă, vol. 14.3, p. 74-75.
23. Burger H., *op. cit.*, p. 252.
24. Morariu C. Părți alese din istoria românilor bucovineni. Cernăuți: Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1893, p. 136.
25. Pieszczo F., *op. cit.*, p. 13-14.
26. Anuarul I al Liceului de fete al Statului din Rădăuți pe anii școlari 1919–1923. Publicat de Maximilian Ianovici, directorul liceului, Cernăuți, 1924, p. 5.
27. V. Jahresbericht des öffentlichen städtischen Mädchenlyzeums in Suczawa..., p. 36-37.
28. Oesterreichische Statistik, ediție nouă, vol. 11.3, p. 106-107.
29. *Ibidem*, vol. 14.3, p. 114-115.
30. Calculat după Oesterreichische Statistik, ediție nouă, vol. 17.3, p. 60-61.
31. Procopovici T. Istoricul Școlii de conductorii din Cernăuți. Cernăuți: Mitropolit Silvestru, 1941, p. 131-134.
32. Școala specială i.r. pentru lucrarea lemnului în Câmpulung. Raportul pentru anul școlar 1909-1910. Câmpulung, f.e., f.a., p. 9-10.
33. Calculat după Oesterreichische Statistik, ediție nouă, vol. 14.3, p. 290-291.
34. Prokopowitsch E., *op. cit.*, p. 311.

Ilie Bogdesco. Schiță la romanul *Don Quijote* de Miguel de Cervantes, 2002